
Рецензії, огляди

УДК 82-94

ЕПІСТОЛЯРНІ ПАМ'ЯТКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПІДГОТОВКИ БІОГРАФІЧНИХ СТАТЕЙ В ЕСУ (ОГЛЯД ОКРЕМИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ВИДАНЬ МИКОЛИ СТЕПАНЕНКА)

Микола Железняк, Олександр Іщенко
*Інститут енциклопедичних досліджень НАН України,
Україна, Київ*

Огляд присвячено двом виданням: Листи Юрія Шевельова до Олекси Ізарського / Упоряд. М. Степаненко. Полтава, 2014; Листи до Олеся Гончара: У 2 кн. / Упоряд. М. Степаненко. Київ, 2016.

Ключові слова: листування, Ю. Шевельов, О. Гончар, О. Ізарський, М. Степаненко.

Епістолярні джерела найбільш актуальні для таких наукових дисциплін, як просопографія (наукове вивчення особистостей), біографістика, історіографія, епістологія тощо. Водночас листування відомих діячів слугують необхідним матеріалом і для енциклопедистів, зокрема у справі збирання інформації для статей біографічного типу (статей про персоналії).

Вивчення епістолярної спадщини відомих персоналій набуває особливої важливості у зв'язку із заглибленням у дослідження ролі особи в тій чи іншій сфері її життєдіяльності чи суспільстві загалом. «Листи були й назавжди за-

лишаться цінним джерелом інформації про особливості тієї або тієї доби й перебіг знакових та менш примітних подій, які вона переживала, про суспільство загалом і окремих людей, їхні земні діяння», – зауважує М. Степаненко [4: 5]. Суголосні з ним думки висловлювало багато укладачів і дослідників епістолярної спадщини. Так, у своєму слові упорядник листів Лесі Українки Валентина Прокіп пише: «Зрозуміло, що таке листування (близько 900 кореспонденцій до понад 60-ти адресатів) автоматично перетворюється на панорамне свідчення доби, коли вирувало мистецьке і громадсько-політичне життя, зароджувалося усвідомлення політичного українства і витворювався канон української культури» [4: 31–32].

В енциклопедистиці листи персоналій, про яких готуються статті, є релевантним фактологічним матеріалом – документами, що можуть засвідчити вагомі факти, про які більше ніде не згадано.

Нині з'явилася добра тенденція оприлюднювати у вигляді окремих видань епістолярну спадщину відомих українських діячів – письменників, митців, науковців, культурних, громадських, державних діячів. До когорти сподвижників цієї корисної для науки справи належить відомий український мовознавець, літературознавець, педагог, енциклопедист М. Степаненко – ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Короленка. Микола Степанович є автором багатьох статей до «Енциклопедії Сучасної України», а його опубліковані видання працівники редакції ЕСУ часто використовують як джерело інформації для підготовки енциклопедичних статей мовознавчого чи літературознавчого спрямування. У науковому доробку М. Степаненка важливу сторінку займає опрацьований, упорядкований та опублікований ним епістолярій видатних представників української словесності. Маємо, зокрема, на увазі два видання – «Листи Юрія Шевельова до Олексія Ізарського» [3] та «Листи до Олесея Гончара» у двох книгах [2].

Перше – це передусім джерело для лінгвістичних студій, що дає можливість осмислити нові грані таланту видатного філолога – Юрія Шевельова (Юрія Шереха) та глибше збагнути порушені ним наукові проблеми – виникнення й розвиток слов'янських мов, найперше – української та білоруської; історичні особливості української фонетики, граматики; становлення українського правопису тощо. Книга засвідчує півстолітнє його листування з Олексою Ізарським (Олексієм Мальченком) – письменником, літературознавцем, чільним представником української діаспори (Німеччина, США).

Для прикладу, зокрема в контексті енциклопедистики, наведемо зміст листа до О. Ізарського від 23 лютого 1992 року [3: 282–283], який відображає складність руйнування радянських заідеологізованих догм, що активно поширювалися через знакові енциклопедичні видання. У ньому Ю. Шевельов зазначив, що ознайомився з другим томом «Української літературної енциклопедії» [6] і дуже обурений статтею «Давньоруська мова», у

якій давньоруську мову представлено як продовження спільнослов'янської і підгрунтя («спільною колискою») для появи української, російської й білоруської мов. На думку Ю. Шевельова, найбільший недолік цієї енциклопедичної статті – висвітлення на її сторінках лише одного погляду на давньоруську мову. Інший, більш обґрунтований, але менш поширений у радянський період, до уваги взято не було. Окреслене в енциклопедії розуміння давньоруської Ю. Шевельов називає ворожим. Ще один цікавий момент із цього листа висвітлює особливості цензури в українській лінгвістиці того часу: Ю. Шевельов повідомляє, що вийшла друком його стаття в журналі «Мовознавство», однак порівняно з оригіналом її суттєво відредаговано, зокрема вилучено всі слова, що відсутні в 11-томному «Словнику української мови».

Презентований у книзі епістолярій, зокрема лист від 10 березня 1979 року, фіксує, що Ю. Шевельов серед свого доробку найбільше цінував працю «Історична фонологія»: «Це було діло мого життя, і я його таки побачив. Тепер можу сказати – нині отпушаєши».

Загалом же, як стверджує упорядник книги М. Степаненко, «лінгвістичні розмисли Юрія Шевельова – це лише дешифрація з українознавчого змісту його листів до Олекси Ізарського. Вони чекають свого дослідника – передусім мовознавця, літературознавця, мистецтвознавця, а також історика, письменника, культуролога і не тільки» [3: 16].

Друге видання («Листи до Олеся Гончара») – це важливе джерело передусім літературознавчих досліджень. На тлі історії української літератури, як зазначає Н. Янкова, листи – це щось більше, ніж свідки подій, адже в них навечно відображається повнота навіть не епохи, не дня, а хвилини. Поєднання побутових новин, прохань, доручень зі спостереженнями про світ і людину надає незлітливості й чарівності листам українських письменників [6: 321]. До того ж у літературознавстві листи письменників – це окремий тип їхньої прози – епістолярний, який подекуди може бути важливішим за художній.

2011 року з'явилося знакове для літературознавства видання – листування Олеся Гончара за 63-річний період під назвою «Листи» [1]. Та О. Гончар – чи не останній із письменників, хто в епоху новітніх технічних зв'язків між людьми лишив велику епістолярну спадщину. Вона ще не повністю зібрана і потребує подальшого дослідження [5: 14]. Продовженням епістолярної історіографії про О. Гончара є видання М. Степаненка, у якому зібрано листи до письменника. Окрасою цього пласта кореспонденції на рівні змісту й художньої словесності є листи від письменників, які виводили Олеся Гончара на літературний шлях, – Миколи Бажана, Остапа Вишні, Андрія Головка, Андрія Малишка, Петра Панча, Максима Рильського, Павла Тичини, Юрія Яновського.

Як зазначає М. Степаненко, за містом розлогих і куцих приватних і офіційних листів до письменника Гончара можна відновити з достемен-

ною точністю ритм української літератури, установити досягнення літературознавчої думки у другій половині ХХ століття» [5: 9]. Зібрані докупи листи різних років послідовно й доволі правдиво відтворюють післявоєнний сталінізм, обнадійливу і зрадливу хрущовську відлигу, брежневський застій і першопочатки української незалежності. Загалом видання вміщує майже 900 поданих у хронологічному порядку листів. Про їхню важливість і значення можна сказати словами Олеся Гончара: «І все-таки... найкраща з нагород – листи людські» [5: 14].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар О. Твори: У 12 т. Т. 10: Листи / Упоряд. Я. Оксюта; гол. ред. М. Жулинський. Київ, 2011.
2. Листи до Олеся Гончара: У 2 кн. Кн. 1 / (1946–1982) / Упоряд. М. Степаненко. Київ, 2016. 734 с.; Листи до Олеся Гончара: у 2 кн. Кн. 2 / (1983–1995) / Упоряд. М. Степаненко. Київ, 2016.
3. Листи Юрія Шевельова до Олекси Ізарського / Упоряд. М. Степаненко. Полтава, 2014.
4. Поркіп В. Слово від упорядника // Леся Українка. Листи 1876–1897. Київ, 2016.
5. Степаненко М. Письменницький епістолярій – «Життя у всіх вимірах – від болючої сльози матері і до всього живого, суцього на планеті Земля...» // Листи до Олеся Гончара: У 2 кн. Кн. 1 (1946–1982) / Упоряд. М. Степаненко. Київ, 2016. С. 5–13.
6. Українська літературна енциклопедія: У 5 т. Т. 2. Київ, 1990.
7. Янкова Н. Листування Максима Рильського: тематичні орієнтири та стильові домінанти // Літературознавчі студії. 2012. Вип. 34. С. 321–329.

EPISTOLARY ACHIEVEMENT AS A SOURCE FOR BIOGRAPHIC ARTICLES IN EMU (SURVEY OF SOME HISTORIOGRAPHIC PUBLICATIONS BY MYKOLA STEPANENKO)

Mykola Zhelezniak, Oleksandr Ishchenko
*NASU Institute of Encyclopedic Research,
Kyiv, Ukraine*

The survey is devoted to two publications: Stepanenko, M. (Ed.). (2016). *Lysty Yuriia Shevelova do Oleksy Izarskoho*. Poltava; Stepanenko, M. (Ed.). (2016). *Lysty do Olesia Honchara* (vol. 1-2). Kyiv.

Keywords: correspondence, Y. Sheveliov, O. Honchar, O. Izarskyi, M. Stepanenko.

REFERENCES

Oksiuta, Ya., Zhulynskyi, M (Eds.). (2011). *Honchar O. Tvory* (Vol. 10: *Lysty*). Kyiv (in Ukrainian).

Stepanenko, M. (Ed.). (2016). *Lysty do Olesia Honchara* (Vol. 1: 1946–1982). Kyiv (in Ukrainian); Stepanenko, M. (Ed.). (2016). *Lysty do Olesia Honchara* (Vol. 2: 1983–1995). Kyiv (in Ukrainian).

Stepanenko, M. (Ed.). (2014). *Lysty Yurii Shevelova do Oleksy Izarskoho*. Poltava (in Ukrainian).

Stepanenko, M. (2016). Pysmennytskyi epistoliarrii – «Zhyttia u vsikh vymirakh – vid boliuchoi slozy materi i do vsoho zhyvoho, sushchoho na planeti Zemlia...». In Stepanenko, M. (Ed.). *Lysty do Olesia Honchara* (Vol. 1: 1946–1982, pp. 5-13). Kyiv (in Ukrainian).

Ukrainska literaturna entsyklopediia (1990). (Vol. 2). Kyiv (in Ukrainian).

Yankova, N. (2012). Lystuvannia Maksyma Rylskoho: tematychni oriientyry ta stylovi dominanty. *Literaturoznavchi studii*, 34, 321-329 (in Ukrainian).